

УДК 330.101.541

Мар'яна ПИРЧ

ОСНОВНІ ПРИЧИНИ ТРАНСФОРМАЦІЙНОГО СПАДУ В КРАЇНАХ ЦЕНТРАЛЬНО-СХІДНОЇ ЄВРОПИ ТА КОЛИШНЬОГО СРСР У 1990-х РОКАХ

Резюме. Статтю присвячено аналізу трансформаційного спаду в країнах Центрально-Східної Європи та колишнього СРСР у 1990-х рр., що був зумовлений переходом від командно-адміністративної до ринкової економічної системи. Спад виявився більшим у країнах колишнього СРСР, ніж країнах Центрально-Східної Європи. Глибина і тривалість спаду в окремих країнах визначалися такими чинниками: диспропорції в структурі виробництва і зовнішньої торгівлі; успадковані від попередньої системи початкові умови реформування; руйнування інститутів директивної планової економіки та відсутність нових – ринкових; розрив економічних зв'язків, характерних для командно-адміністративної системи; швидкість та послідовність втілення політики реформ; зовнішні політико-економічні чинники. Трансформаційний спад був меншим у країнах, що здійснювали економічні реформи в межах командно-адміністративної системи.

Ключові слова: економічна система, трансформаційний спад, «шокова терапія», економічні диспропорції, структура виробництва, економічна політика.

Mariana PYRCH

THE MAIN CAUSES OF THE TRANSITIONAL RECESSION IN THE COUNTRIES OF CENTRAL AND EASTERN EUROPE AND THE FORMER USSR IN THE 1990s

Summary. The article is devoted to the analysis of the transitional recession in the countries of Central and Eastern Europe and the former USSR in the 1990-s. It was caused by a transition from centrally planned to market economy system and appeared to be deeper in the Baltic states than in the CEE countries and deeper in other former Soviet Union countries, then the Baltic states. A depth and duration of the transitional recession in separate countries were determined by the actions of many interrelated factors. There is a structural approach to explanation of the transitional recession, according to which a liquidation of disproportions in pattern of production and foreign trade, which existed at the beginning of transition to market economy, resulted in falling of production volume. Some economists explain a large slump of production by speed and consistency of policy reforms. Other causes of economic decline were destruction of institutions of planned economy with a lack of new, market institutions, and damage of economic ties, typical for the previous economic system. A process of economic transition from planned to market economy was accompanied by severe external political and economic shocks (break-up of the Soviet Union, the Warsaw Pact and the Council for Mutual Economic Assistance), which also negatively influenced the dynamics of production. A depth and duration of the transitional recession were determined also by the initial conditions of market reforms, inherited from the previous system. Transitional recession was less in countries, which carried out reforms within the planned economic system.

Key words: economic system, transitional recession, «shock therapy», economic disproportions, production structure, economic policy.

Постановка проблеми. Наприкінці ХХ ст. близько тридцяти колишніх соціалістичних країн розпочали системну трансформацію економіки, в результаті якої функція розподілу економічних ресурсів мала перейти від органів центрального планування до ринкового механізму. Відповідні економічні реформи майже в усіх країнах супроводжувалися глибоким спадом обсягу виробництва, який в літературі називають «трансформаційним». З'ясування природи, основних причин та особливостей трансформаційного спаду є важливим для розуміння процесів економічної динаміки в перехідних економічних системах. Адже коли для одних країн це питання має здебільшого теоретичний та історичний інтерес, то в інших країнах чинники трансформаційного спаду продовжують діяти тривалий час, уповільнюючи економічний розвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Глибокі дослідження природи та причин трансформаційного спаду здійснили Я. Корнаї [5], Г. Колодко [4], В. Попов [2], Я. Вінецькі [14], С. Гомулка [11] та ін. У вітчизняній літературі впродовж останніх років дана проблема втратила популярність. У зв'язку з відставанням економічного розвитку України від багатьох колишніх соціалістичних країн, а тепер нових ринкових економік, вважаємо за необхідне присвятити публікацію аналізу особливостей перебігу трансформаційного спаду 1990-х рр.

Метою статті є з'ясування особливостей трансформаційного спаду в колишніх соціалістичних країнах у 1990-х рр. Для цього статистично оцінимо глибини і тривалості

трансформаційного спаду в країнах Центрально-Східної Європи і колишнього СРСР та виявимо його основні причини.

Виклад основного матеріалу. Проаналізуємо статистичні дані про динаміку обсягу виробництва в перехідний період у 25 колишніх соціалістичних країнах, які можна поділити на такі групи: країни Центрально-Східної Європи (ЦСЄ), країни Балтики, інші країни колишнього СРСР. Зазвичай величину трансформаційного спаду вимірюють з допомогою показника ВВП.

Як бачимо з табл.1, початок трансформаційного спаду в постсоціалістичних країнах припадає на різні моменти. Від'ємний темп зростання річного реального ВВП у деяких країнах був зафіксований вже в 1989 р. (Хорватія, Румунія, Казахстан, Туркменистан, Грузія та ін.). У 1991 р. від'ємні темпи зростання спостерігалися в усіх аналізованих країнах. У 1992 р. темпи спаду в середньому були найбільшими в регіоні. У 1997 р. відбулося покращення економічної динаміки – середній темп зростання ВВП в більшості країн набув додатного значення.

Глибина і тривалість спадів також були різні в окремих країнах (табл.2). Найтривалішим трансформаційний спад був в Україні (10 р.), де зростання економіки відновилося лише в 2000 р., а також в Молдові, Росії і Таджикистані (7 р.). Водночас найглибшого спаду зазнали Вірменія (63% кумулятивного падіння обсягу виробництва), Азербайджан (60%), Грузія (78%), Молдова (63%) та Україна (59%). Найкоротшим виявилось падіння виробництва в Польщі (2 р.), де зростання економіки почало відновлюватися вже в 1991 р.

Бачимо, що тривалість і глибина спаду загалом були меншими в країнах ЦСЄ та Балтики (відповідні показники становили в середньому 3,8 р. і 22,6%), ніж в інших країнах колишнього СРСР (відповідно 6,5 р. і 50,5%). При цьому у країнах Балтики спад у середньому тривав довше (5–6 рр.) і був глибшим (35–51% кумулятивного падіння ВВП), порівняно з країнами ЦСЄ (відповідно 2–4 рр. і 6–36%).

За 10 р. перехідного періоду сукупний ВВП усіх 25 постсоціалістичних держав був тільки в 7,6 р. більший, ніж у 1989 р., при цьому у країнах ЦСЄ – майже в 9 р. Лише кільком країнам за 10 років реформ вдалося досягти рівня виробництва, який існував перед початком трансформації: Польщі, Словенії, Словаччині, Албанії та Угорщині. Ці дані свідчать про значні економічні втрати країн у процесі переходу до ринкових умов господарювання.

Трансформаційний спад можна пояснити дією багатьох чинників, які взаємодіють між собою та породжують ряд мультиплікативних впливів на динаміку виробництва. Аналіз літератури з даного питання дає змогу виділити такі основні причини великого спаду виробництва в постсоціалістичних країнах на поч. 1990-х рр.:

- 1) політика реформ;
- 2) структурні чинники;
- 3) руйнування інститутів та дезорганізація;
- 4) зовнішні політико-економічні шоки.

Ряд економістів пояснюють виникнення великого спаду обсягу виробництва в постсоціалістичних країнах у процесі переходу від планової до ринкової економічної системи швидкістю реформування їхніх економік. Деякі країни здійснювали радикальні економічні реформи – так звану «шокову терапію» (Польща, Чехословаччина), інші реформували економіку поступово (Угорщина) чи поєднували обидві стратегії.

На думку прихильників радикальних реформ (М. Камдесю, С. Фішер, Дж. Сакс, Р. Дорнбуш, Г. Беккер, А. Аслунд та ін.), у постсоціалістичних країнах необхідно було якнайшвидше здійснювати лібералізацію економіки та приватизацію для того, щоб досягти економічної структури, характерної для ринкових економік [10, с.2]. При цьому вчені або не наголошували на важливості ринкових інститутів, зокрема правової та фінансової інфраструктури, або стверджували, що швидка приватизація є найкращим способом їх створити.

Радикальний підхід до реформування постсоціалістичних економік втілювався у так званому Вашингтонському Консенсусі – економічній програмі, що передбачала здійснення політики лібералізації економіки та приватизації в поєднанні з жорсткою політикою макроекономічної стабілізації [4]. Цей підхід був покладений в основу деяких національних

Темпи зростання ВВП у постсоціалістичних країнах в 1989–2000 рр.

Таблиця 1

Table 1

GDP growth rates in the postsocialist countries in 1989–2000

	1989	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000
Польща	0,2	-11,6	-7,0	2,6	3,8	5,2	7,0	6,2	7,1	5,0	4,5	4,3
Словенія	-1,8	-7,5	-8,9	-5,5	2,8	5,3	4,1	3,7	4,8	3,9	5,4	4,1
Угорщина	0,7	-3,5	-11,9	-3,1	-0,6	2,9	1,5	1,3	4,6	4,9	4,2	5,2
Албанія	9,8	-10,0	-28,0	-7,2	9,6	8,3	13,3	9,1	-10,9	8,6	13,2	6,5
Словаччина	1,4	-0,4	-15,9	-6,7	-3,7	6,2	5,8	6,1	4,6	4,2	1,5	2,0
Чехія	1,4	-1,2	-11,6	-0,5	0,1	2,2	5,9	4,2	-0,7	-0,8	1,3	3,6
Узбекистан	3,7	1,6	-0,5	-11,1	-2,3	-4,2	-0,9	1,6	2,5	4,3	4,3	3,8
Болгарія	0,5	-9,1	-11,7	-7,3	-1,5	1,8	2,9	-9,4	-5,6	4,0	2,3	5,4
Білорусь	8,0	-3,0	-1,2	-9,6	-7,6	-11,7	-10,4	2,8	11,4	8,4	3,3	5,8
Естонія	8,1	-6,5	-13,6	-14,2	-8,8	-1,6	5,0	5,0	10,8	5,4	-0,1	9,6
Хорватія	-1,6	-7,1	-21,1	-11,7	-8,0	5,9	6,8	5,9	6,8	2,5	-0,9	2,9
Македонія	0,9	-9,9	-6,2	-6,6	-7,5	-1,8	-1,1	1,2	1,4	3,4	4,3	4,5
Румунія	-5,8	-5,7	-12,9	-8,8	1,5	3,9	7,1	3,9	-6,1	-4,8	-1,1	2,1
Казахстан	-0,4	-0,4	-11,0	-5,3	-9,2	-12,6	-8,2	0,5	1,7	-1,9	2,7	9,8
Туркменістан	-6,9	2,0	-4,7	-5,3	-10,0	-17,3	-7,2	-6,7	-11,3	6,7	16,5	18,6
Киргизстан	2,8	5,7	-7,9	-13,9	-15,5	-20,1	-5,4	7,1	9,9	2,1	3,7	5,4
Литва	1,5	-5,0	-5,7	-21,3	-16,2	-9,8	1,2	5,1	8,5	7,5	-1,5	4,1
Латвія	6,8	2,9	-10,4	-34,9	-14,9	2,2	-0,9	3,9	8,4	4,7	3,3	8,4
Вірменія	14,2	-7,4	-11,7	-41,8	-8,8	5,4	6,9	5,9	3,3	7,3	3,3	5,9
Росія	1,6	-3,0	-5,0	-14,8	-8,7	-12,7	-4,0	-3,6	1,4	-5,3	6,4	10,0
Азербайджан	-4,4	-11,7	-0,7	-22,6	-23,1	-19,7	-11,8	0,8	6,0	10,0	11,0	11,1
Таджикистан	3,0	-32,6	-7,1	-28,9	-11,1	-21,4	-12,5	-4,4	1,7	5,3	3,7	8,3
Україна	4,0	-4,0	-10,6	-9,7	-14,2	-22,9	-12,2	-10,0	-3,0	-1,9	-0,2	5,9
Грузія	-4,8	-12,4	-20,6	-44,8	-25,4	-11,4	2,4	10,5	10,6	2,9	3,0	1,9
Молдова	8,5	-2,4	-17,5	-29,1	-1,2	-30,9	-1,4	-5,9	1,6	-6,5	-3,4	2,1

Джерело: [4].

концепцій економічної трансформації («план Бальцеровича» в Польщі (1990 р.), «план Клауса» в Чехословаччині (1991 р.)).

«Шокова терапія» викликала неоднозначну реакцію науковців та політиків, оскільки зазвичай супроводжувалася великим спадом обсягу виробництва. Прихильники цієї політики стверджували, що радикальні реформи спричиняють шумпетеріанське явище «творчого руйнування»: часткове знищення існуючого економічного порядку та економічного спаду в короткотерміновому періоді і водночас стимул до підвищення продуктивності виробництва й економічного зростання в довготерміновому періоді [11, с.226].

Таблиця 2

Тривалість і глибина трансформаційного спаду

Table 2

Depth and duration of the transitional recession

	Кількість послідовних років спаду	Кумулятивний спад обсягу виробництва, %	Рельний ВВП, 2000 (1990=100)
Польща	2	6	144
Словенія	3	14	120
Албанія	3	33	110
Угорщина	4	15	109
Словаччина	4	23	105
Чехія	3	12	99
Узбекистан	6	18	95
Казахстан	6	41	90
Білорусь	6	35	88
Хорватія	4	36	87
Естонія	5	35	85
Румунія	3	21	82
Болгарія	4	16	81
Туркменистан	8	48	76
Литва	5	44	67
Вірменія	4	63	67
Киргизстан	6	50	66
Росія	7	40	64
Латвія	6	51	61
Азербайджан	6	60	55
Таджикистан	7	50	48
Україна	10	59	43
Молдова	7	63	35
Грузія	5	78	29
ЦСЄ*	3,8	22,6	106,5
СНД*	6,5	50,5	62,7

* Середні значення, зважені на кількість населення.
Джерело: [13, с.5].

Однак багато вчених, зокрема Г. Колодко, І. Берг, О. Бланшард, Д. Росаті та ін., критикували «шокову терапію», стверджуючи, що надто обмежувальна фіскальна і монетарна

політики, а також політика доходів, швидка лібералізація цін і різке припинення державного субсидування економіки в період реформ призвели до різкого і надмірного скорочення сукупного попиту та спаду обсягу виробництва [2, с.48]. Як стверджує Колодко Г., чим більша фінансова нестабільність в країні, тим більше виправдані радикальні стабілізаційні заходи. Проте, з іншого боку, чим радикальніша стабілізаційна політика, тим більшого спаду зазнає економіка [4].

Прихильники поступового реформування економіки, серед яких Л. Клейн, Я. Корнаї, М. Голдман, Дж. Стігліц та ін. стверджували, що поступові реформи в певних умовах супроводжуються меншими економічними втратами [1, с.85–87]. Зокрема, вчені великого значення надавали поступовому створенню інституційної інфраструктури, без якої приватизація може призвести до поглинання компаній, великих концентрацій багатства і його використання власниками в політичних цілях [10, с.2].

Класичним прикладом країни, що з 1978 р. реалізує політику поступового переходу до ринкових умов господарювання, є Китай, якому вдалося уникнути тривалого трансформаційного спаду. В той час, як у Росії, яка обрала неоліберальну стратегію переходу до ринкової економіки, відбувся тривалий і глибокий економічний спад: за період 1991–1998 рр. ВВП скоротився на 46%, сукупні інвестиції – на 81% [6, с.49–59].

З іншого боку, В. Попов порівнює економічні перетворення в Китаї та В'єтнамі, стверджуючи, що характер проведення економічної політики не мав вирішального впливу на показники економічного зростання в перехідних економіках [2, с.47]. Обидві країни мали однакові вихідні умови і структуру виробництва, але здійснювали протилежні заходи політики: Китай – політику класичного градуалізму, а В'єтнам – шокову терапію. В результаті, динаміка виробництва в обох країнах загалом була подібною і їм вдалося уникнути трансформаційного спаду. Прикладом успішного втілення політики «шокової терапії» також є Польща. Видається, що політика реформ не була найважливішим чинником трансформаційного спаду. На нашу думку, більшої уваги заслуговує структурний підхід до його пояснення (С. Гомулка, Я. Корнаї, О. Бланшард, В. Попов та ін.).

У постсоціалістичних економіках на початку переходу до ринкових умов господарювання існували певні диспропорції в структурі виробництва: високий рівень військових видатків; надмірний розвиток сфери промисловості порівняно зі сферою послуг; розрив у рівнях ефективності виробництва в секторі сировинних товарів і секторі машинобудування; концентрація та централізація промислового виробництва, висока капітало- і фондоозброєність підприємств [2, с.51–61]. Існували також значні диспропорції у зовнішній торгівлі, особливо у структурі торговельних потоків між республіками колишнього СРСР. Ліквідація цих диспропорцій потребувала перерозподілу економічних ресурсів між підприємствами, галузями та регіонами. У зв'язку з нерозвиненістю, недостатньою гнучкістю ринкових структур, недосконалою конкуренцією, обмеженою мобільністю факторів виробництва, всі необхідні мікропритосування супроводжувалися падінням обсягу виробництва.

Економіст Я. Вінецкі пропонує пояснення трансформаційного спаду, що базується на особливостях функціонування командно-адміністративної економіки [14, с. 8–18]. У цій системі підприємства мали стимул до збільшення кількості та вартості виробництва, а не підвищення його ефективності. Існував надмірний попит на товарно-матеріальні запаси, транспортні послуги та капітальні інвестиції, що загалом використовувалися неефективно. Відповідно, структура виробництва була викривленою.

У нових економічних умовах метою діяльності підприємств стала максимізація прибутку, а не обсягу виробництва. Відбулося різке зменшення замовлень на товарно-матеріальні запаси, змінилася структура виробництва, відповідно до нової структури попиту, збільшився асортимент продукції. Все це супроводжувалося зниженням вартості обсягу виробництва. Схожих поглядів дотримувалися Л. Сірс, Х. Сіберт, А. Аслунд, Л. Бальцеревич та ін. Цих учених часом називають неінституціоналістами [14, с.21].

На динаміку виробництва в перехідних економіках, зокрема на тривалість трансформаційного спаду, суттєво вплинув також ступінь розвитку інститутів ринку (приватних корпорацій, банківської системи, ринку валют і цінних паперів, податкової служби

та ін.). Як стверджує Я. Корнаї, якщо з ідеологічних і політичних міркувань зруйнувати старі інститути і не забезпечити створення нових, то виникає так званий «системний вакуум», коли немає ні плану, ні ринку [4]. Це, безперечно, позначається на тривалості трансформаційного спаду.

У процесі переходу до ринкової економіки особливо важливим є розвиток фінансового ринку. Скажімо, Г. Кальво і Ф. Корічеллі пояснюють падіння обсягу виробництва в перехідний період нестачею ліквідності підприємств [8, с.8–9]. Жорсткі фінансові обмеження, за словами вчених, призвели до зниження кредитування фірм, а тому скорочення пропозиції, доходів і попиту. Підхід «кредитної кризи» часто використовується для пояснення тривалого періоду стагнації виробництва в деяких перехідних економіках, особливо колишньому СРСР. Основними каналами поширення кризи при цьому є різке зростання заборгованості між підприємствами і розвиток бартерної торгівлі [7, с.820].

Деякі вчені пояснюють трансформаційний спад як результат процесу дезорганізації, який розуміють як розрив економічних зв'язків, характерних для командно-адміністративної економіки (Я. Корнаї, С. Гомулка, О. Бланшард, М. Кремер, Г. Роланд і Т. Вердієр та ін.). Я. Корнаї називає це явище «втратою координації» [12, с.23]. Мається на увазі, що старі норми економічної поведінки, інституції та інформаційні структури бюрократичного координування вже не діяли, а нові, ринкові, ще не встигли сформуватися.

Гомулка С. характеризує процес тимчасової дезорганізації в економіці при переході до ринку як ефект доміно [11, с.227–229]. У зв'язку зі зростанням відносних цін на товари чи спадом реальних доходів, знижується чи припиняється виробництво товарів, на які зменшився попит або виробництво яких стало нерентабельним. Це, в свою чергу, призводить до зниження попиту і на ті товари, які є потрібними та виробництво яких є рентабельним.

Економісти О. Бланшард, М. Кремер, Г. Роланд та Т. Вердієр також стверджують, що лібералізація цін і торговельних відносин після розпаду планової економіки призводить до дезорганізації. При цьому вчені зосереджують увагу на особливостях економічних відносин між фірмами [7, с.821]. Зокрема, О. Бланшард і М. Кремер зауважують, що в нових ринкових умовах підприємства були змушені самостійно шукати постачальників та покупців, а ціни встановлювалися шляхом переговорів. Невдачі в цьому процесі призводили до спаду обсягу виробництва. Причому чим складнішим був процес виробництва, тим більшим спадом він супроводжувався. Цим, зокрема, можна пояснити відносно більший спад обсягу виробництва у високоіндустріалізованих країнах колишнього СРСР порівняно з країнами ЦСЄ. Роланд Г. і Вердієр Т., у свою чергу, припускають, що в нових економічних умовах підприємці самі були змушені шукати партнерів для здійснення інвестицій. У процесі такого пошуку відбувалося зменшення інвестицій, що й призвело до падіння обсягу виробництва.

Початок процесу переходу до ринку супроводжувався також суворими зовнішніми політико-економічними шоками. В результаті падіння комуністичних режимів та початку процесів демократизації в колишніх соціалістичних країнах відбулися розпад Ради економічної взаємодопомоги, Варшавського договору та СРСР. Ці події призвели до значного зменшення потоків міжнародної торгівлі між країнами та різкого скорочення попиту на озброєння і, таким чином, зумовили спад обсягу виробництва.

У результаті розпаду СРСР, для його колишніх союзників, а потім і колишніх республік, зникло джерело постачання дешевої сировини. Це призвело до суттєвого послаблення конкурентноздатності цих країн і різкого падіння обсягу виробництва в регіоні [3, с.32–33]. Внаслідок адміністративного ціноутворення в СРСР, у його колишніх республіках виник значний перебік внутрішніх цін, порівняно зі світовими [4]. Зокрема, ціни на сировинні товари були занижені, а ціни на готові вироби – завищені. Тому зовнішньоекономічна лібералізація, що відбулася у процесі економічних трансформацій, призвела до великих змін в умовах торгівлі й суттєвого зменшення її обсягів. Це було однією з причин різкого погіршення динаміки ВВП на пострадянському просторі.

Зауважимо, що глибина і тривалість трансформаційного спаду визначалися також сукупністю успадкованих початкових умов, у яких розпочинався процес економічних перетворень. Ці умови були специфічними для кожної країни. Мова йде про рівень розвитку економіки, структуру виробництва, зайнятості та зовнішньої торгівлі, інституційні, політичні,

соціально-культурні особливості країн тощо. Відносно сильніше падіння обсягу виробництва в колишніх республіках СРСР, порівняно з іншими країнами, можна, зокрема, пояснити високими диспропорціями в структурі виробництва та зовнішньої торгівлі, а також більшими макроекономічними дисбалансами [2, с.51–61; 13, с.11–12].

Деякий вплив на тенденції ВВП у процесі перехідного періоду мали географічні чинники. Скажімо, кілька країн в регіоні – Азербайджан, Казахстан, Росія і Туркменистан – мають багаті поклади нафти й газу. Це забезпечило їм потенціал до швидкого економічного зростання. Важливим геополітичним чинником, що теж міг вплинути на глибину спаду, є близькість географічного розташування країни до Західної Європи. Адже чим ближче країна знаходиться до Західної Європи, тим меншим виявився у неї спад. Країни Балтики та ЦСЄ мають зручніше географічне положення, ніж інші країни колишнього СРСР. Тому їхні торговельні зв'язки з розвиненими країнами з ринковою економікою були інтенсивніші, а підприємства та індивіди зазнали більше зовнішнього конкурентного впливу [9, с.10].

Віддаленість від Європи також пов'язана з політичною ситуацією в країні і бюрократичними традиціями. На відміну від країн ЦСЄ та Балтики, інші країни СРСР географічно знаходяться далі від ЄС. Вони найповільніше запроваджували ринкові реформи. До того ж, ці країни провели більшу кількість років в умовах планової економіки (у них менша «ринкова пам'ять»). У результаті, проблема побудови інститутів ринку тут є відносно новою і потребує більше часу та зусиль органів державної влади.

Варто зауважити, що глибина й тривалість трансформаційного спаду були меншими у країнах, що почали здійснювати ринкові реформи ще в межах командно-адміністративної економічної системи. Це пов'язано з тим, що економічні реформи загалом призводять до підвищення гнучкості економіки та посилюють її можливості поглинати економічні збурення в довготерміновій перспективі. Прикладами країн, що певною мірою реформували економіку в межах попередньої системи, можуть бути Угорщина, Польща, Словенія та Естонія [5, с.74–75]. З іншого боку, недостатнє реформування економіки є важливою особливістю інших країн колишнього СРСР, що й відображається на більшій глибині трансформаційного спаду.

Висновки. На початку 1990-х рр. XX ст. країни Центрально-Східної Європи та колишнього СРСР зазнали глибокого економічного спаду, що був зумовлений зміною економічної системи та політичними трансформаціями. Середня тривалість спаду в країнах ЦСЄ та Балтики становила 3,8 р., а кумулятивне падіння обсягу виробництва – 22,6%. Відповідні показники для інших країн колишнього СРСР – 6,5 р. і 50,5%. Глибина і тривалість спаду в окремих країнах визначалися такими чинниками: ступенем диспропорцій в структурі виробництва і зовнішньої торгівлі; руйнуванням інститутів директивної планової економіки та відсутність нових – ринкових; розривом економічних зв'язків, характерних для командно-адміністративної системи; швидкістю та послідовністю втілення політики реформ; початковими умовами реформування; зовнішніми політико-економічними шоками та ін. Трансформаційний спад був меншим у країнах, що реформували економіку ще в рамках командно-адміністративної системи. При аналізі коливань ділової активності в Україні слід брати до уваги наслідки трансформаційного спаду, що можуть і досі мати вагомий вплив на динаміку макроекономічних показників. Це є перспективою подальших досліджень.

Conclusions. At the beginning of the 1990-s the countries of Central and Eastern Europe and the former USSR experienced a deep economic decline, caused by a transition from centrally planned to market economy. An average duration of so-called “transition recession” in the Central and Eastern Europe and the Baltic states was 3,8 year and cumulative decline of production – 22,6%. Corresponding figures for the other countries of the former USSR were 6,5 year and 50,5%. Depth and duration of the transitional recession in separate countries depended on disproportions in pattern of production and foreign trade, destruction of institutions and damage of economic ties, typical for the planned economy, speed and consistency of policy reforms, initial conditions of market reforms, external political and economic shocks. The transitional recession was less in countries, which carried out market reforms within the planned economic system. While analyzing economic fluctuations in Ukraine it is necessary to take into account the outcomes of the transitional recession, which may still have essential influence on the dynamics of macroeconomic indicators – that is a perspective for the next studies.

Використана література

1. Минервин, И. Трансформации российской экономики: многообразие подходов, сходство выводов [Текст] / И. Минервин // Вопросы экономики переходного периода. – 2006. – № 1. – С.78–98.
2. Попов, В. Динамика производства при переходе к рынку: влияние объективных условий и экономической политики [Текст] / В. Попов // Вопросы экономики. – 1998. – №7. – С.42–64.
3. Ростовский, Я. Макроэкономическая нестабильность в посткоммунистических странах Центральной и Восточной Европы [Текст] / Я. Ростовский. – М.: изд. «Ad Marginem», 1997. – 463 с.
4. Колодко, Г. Від шоку до терапії: економіка і політика трансформації [Електронний ресурс] / Г. Колодко. – Л. : Бібліотека журналу «І», 2004. – 564 с. – Режим доступу : <http://www.ji.lviv.ua/ji-library/kolodko/kolodko-zmist.htm>.
5. Корнаї, Я. Шлях до вільної економіки [Текст] / Я. Корнаї. – К. : Наук. думка, 1991. – 340 с.
6. Котц, Д.М. Государство и экономическая трансформация: российский и китайский опыт перехода к рынку [Текст] / Д.М. Котц // Вестник Санкт-Петербургского университета. – 2005. – Серия 5. – Вып. 2. – С.48–64.
7. Campos, N. Growth in Transition: What We Know, What We Don't, and What We Should / Nauro F. Campos, Fabrizio Coricelli // Journal of Economic Literature. – September 2002. – Vol. XL. – P.793–836.
8. Coricelli, F. Growth and Volatility in Transition Countries: the Role of Kredit [Електронний ресурс] // IMF, Festschrift in Honor of Guillermo A. Calvo / Fabrizio Coricelli, Igor Masten. – April 2004. – 31 p.
9. Fischer, S. The transition economies after ten years / Stanley Fischer, Ratna Sahay // NBER Working Paper Series. – April 2000. – № 7664. – 43 p.
10. Godoy, S. Growth, Initial Conditions, Law and Speed of Privatization in Transition Countries: 11 Years Later / Sergio Godoy, Jozeph Stiglitz // NBER Working Paper. – January 2006. – № 11992. – 29 p.
11. Gomulka, S. Teoria innowacji i wzrostu gospodarczego / Stanisław Gomulka. – [wydanie I]. – Warszawa : CASE, 1998. – 270 p.
12. Kornai, J. Transformational Recession: a General Phenomenon Examined Through the Example of Hungary's Development / Janusz Kornai // Economie Applique. – Fall 1993. – № 46 (2). – P.181–227.
13. Transition. The First Ten Years. Analysis and Lessons for Eastern Europe and the Former Soviet Union. – Washington, D.C.: The World Bank, 2002. – 128 p. – С.11–12.
14. Winiecki, J. An Inquiry into the Drastic Fall of Output in Post-communist Transition: an Unsolved Puzzle / Jan Winiecki // Post-Communist Economies. – 2002. – Vol. 14. – № 1. – 29 p.